

Krzysztof Szpara

Monaster w Ujkowicach : prawosławne sanktuarium w województwie podkarpackim

---

Ekonomiczne Problemy Usług nr 66, 355-364

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRZYSZTOF SZPARA

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie

**MONASTER W UJKOWICACH – PRAWOSŁAWNE SANKTUARIUM
W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM**

Wstęp

Województwo podkarpackie jest bardzo zróżnicowanym pod względem przyrodniczym i kulturowym obszarem Polski. Jego współczesny wizerunek kształtowało pogranicze, na którym te ziemie od zawsze funkcjonowały. Różnorodność kulturowa regionu stanowi o jego bogactwie. Przez wieki ścierały się na tym terenie wpływy polskie, ruskie (Łemkowie i Bojkowie), żydowskie, ukraińskie i inne. Decyduje to o jego atrakcyjności i umożliwia rozwój wielu typów i form turystyki. Wyróżniającymi się formami turystyki poznawczej są: turystyka przyrodnicza i kulturowa¹.

Bardzo ważną formą turystyki realizowaną na obszarze województwa podkarpackiego jest również turystyka religijna (pielgrzymkowa). Przez dziesięciolecia koegzystowało na tym terenie kilka wyznań: rzymskokatolickie, greckokatolickie, prawosławne, ewangelickie i mojżeszowe. Obecnie znajduje się tutaj ponad 40 sanktuariów i innych ośrodków kultu ważnych dla różnych wyznań, w tym dla prawosławia.

Wyznawcy prawosławia na terenie województwa podkarpackiego wchodzą w skład archidiecezji przemysko-nowosądeckiej. Jej siedziba znajduje się w Sankoku. Tutaj też znajduje się cerkiew katedralna św. Trójcy, która jest jednym z pra-

---

¹ K. Szpara, M. Skała, *Wybrane formy turystyki w województwie podkarpackim*, w: *Walory ekologiczne i turystyczne północnej części Euroregionu Karpackiego*, red. J.R. Rak, Wyd. Muzeum Regionalnego im. Adama Fastnachta w Brzozowie, Brzozów 2010, s. 215–228.

wosławnych ośrodków kultu. Rzesze pielgrzymów przyciąga słynąca łaskami Cudowna Ikona Matki Bożej z XVII w.

Według materiałów Departamentu Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego², do najbardziej interesujących, obok Sanoka, miejsc związanych z prawosławiem w tym rejonie należą m.in.:

- Kalników – parafia Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny, jedna z najliczniejszych parafii prawosławnych w diecezji i jedna z kilku w Polsce, w których w liturgii używa się języka ukraińskiego;
- grupa cerkwi (w tym karpackich), m.in. w Morochowie, Dziurdziowie, Szczawnem, Zydranowej, Pielgrzymce, Kłokowicach, Młodowicach, Turzańsku, Komańczy, Zagórze, Ninowicach i Zapałowie;
- Ujkowice – jedyny na terenie całej diecezji przemysko-nowosądeckiej Monaster ze słynącą łaskami ikoną Przenajświętszej Bogarodzicy, kopią cudownej ikony Watopedzkiej Bogarodzicy Pocieszenia i Dobrej Rady z Ato-su.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie trudnej drogi do utworzenia monasteru w Ujkowicach oraz funkcjonowania tego stosunkowo młodego, ale coraz ważniejszego miejsca pielgrzymkowego prawosławia na terenie województwa podkarpackiego.

1. Najważniejsze prawosławne miejsca pielgrzymkowe w Polsce

Kościół prawosławny jest drugą co do wielkości wspólnotą religijną w Polsce. Szacuje się, że ma on od 500 tys. do 1 mln wyznawców. Najważniejszym dla prawosławia obszarem kraju jest Białostoczczyzna – tam mieszka się 40% wszystkich parafii prawosławnych (najwięcej w Białymstoku, Bielsku Podlaskim, Hajnówce i Siemiatyczach) oraz ponad połowa kapłanów i wiernych³.

Obecnie można wyróżnić jeden ośrodek pielgrzymkowy prawosławia o znaczeniu międzynarodowym (Święta Góra Grabarka), jeden o znaczeniu krajowym (Jableczna) i kilkanaście o znaczeniu regionalnym (np. Święta Góra Jawor)⁴.

Nieopodal miejscowości Grabarka znajduje się miejsce znane jako centrum polskiego prawosławia, czyli „Święta Góra Przemienienia Pańskiego”. Pielgrzymi przynoszą tam ze sobą krzyże pokutne, które niczym las otaczają cerkiew pw. św.

---

² *Turystyka pielgrzymkowa*, Departament Promocji, Turystyki, Sportu i Współpracy Międzynarodowej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego, Rzeszów 2007, s. 35.

³ L. Skibińska-Opoka, *Geografia prawosławia w Polsce*, „Peregrinus Cracoviensis” 1998, z. 6, s. 175–187.

⁴ A. Jackowski, A. Marciniak, *The Holy Mount of Grabarka – the Heart of the Polish Orthodox Church*, „Peregrinus Cracoviensis” 2000, z. 10, s. 207–218.

św. Marty i Marii⁵. Jest to obecnie największy i najważniejszy prawosławny ośrodek pielgrzymkowy w Polsce. Święta Góra Grabarka rocznie jest odwiedzana przez ok. 60 tys. osób (na 100 tys. pielgrzymujących w polskim prawosławiu), co ukazuje jej dominujący charakter. Ranga ośrodka znacznie wzrosła po II wojnie światowej, kiedy w istotny sposób zmieniono granice państwa polskiego. Z pięciu przedwojennych diecezji z 3762 tys. osobami (rok 1931) w granicach kraju pozostała jedna z nich z 250 tys. wiernych (rok 1954). Szalenie istotna jest również realizowana w tym miejscu idea spotkań o charakterze ekumenicznym, w których biorą udział także młodzi katolicy i protestanci⁶.

Prawosławie w południowo-wschodniej części kraju związane jest z osadnictwem wołosko-ruskim. Tereny te posiadają zupełnie inny charakter niż na Białostocczyźnie. Pomimo kilkunastowiecznej tradycji wierni prawosławni nie tworzą tak zwartych skupisk, lecz są bardzo „przemieszani” z miejscową ludnością. W znajdującej się w południowej części Podlasia Jabłecznej znajduje się klasztor z cerkwią pw. św. Onufrego – drugie po „Świętej Górze Przemienienia Pańskiego” najliczniej odwiedzane sanktuarium prawosławne w Polsce⁷.

2. Historia powstania monasteru⁸

Historia utworzenia monasteru w Ujkowicach była długa i trudna, związana z dwoma duchownymi, niegdyś rzymskokatolickimi, a później greckokatolickimi – ihumenem Nikodemem (Makarą) i hieromonichem Atanazym (Dębowskim).

Zgodę na poszukiwanie miejsca pod monaster ojcowie otrzymali od kardynała Glempa, ówczesnego ordynariusza dla Kościołów wschodnich w Polsce. Po dwóch latach poszukiwań, 5 lipca 1986 roku, w dzień św. Atanazego ze Świętej Góry Atos, po raz pierwszy stanęli oni na górze w Ujkowicach, podziwiając piękny widok. Byli oczarowani miejscem i widokiem rozciągającym się z góry na całą okolicę. Podjęli decyzję o założeniu w tym malowniczym miejscu prawosławnego monasteru.

Dwieście lat po zniszczeniu ostatniego tego typu obiektu na ziemi halickiej, tzw. Maniawskiego Skitu, 24 lipca 1986 roku zakupili oni gospodarstwo rolne w Ujkowicach, pięć kilometrów na północny zachód od Przemyśla, a potem rozpoczęli gromadzenie materiału na budowę świątyni.

---

⁵ L. Skibińska-Opoka, op.cit.

⁶ A. Marciniak, *Święta Góra Grabarka*, „Peregrinus Cracoviensis” 1996, z. 4, s. 179–192.

⁷ L. Skibińska-Opoka, op.cit.

⁸ Na podstawie: *Historia prawosławnego monasteru św. Cyryla i Metodego w Ujkowicach*, Pisma prawosławnego monasteru św. Cyryla i Metodego w Ujkowicach, nr 1, Ujkowice 2000.

Po dokonaniu niezbędnych formalności, 26 sierpnia wprowadzili się do stajni, w której jeszcze niedawno poprzedni właściciel trzymał sześć koni. W stodole urządzili prowizoryczną czasownię, w której sprawowali liturgię do grudnia 1990 roku. Właściwą murowaną cerkiew dedykowaną Cyrylowi i Metodemu mnisi wybudowali sami. Tak rodził się nowy klasztor na ziemi przemyskiej (rysunek 1).

Niestety działania te wywołały konflikt z przemyskim biskupem Ignacym Tokarcukiem. Sprzeciwił się on decyzji prymasa Polski i nie wyraził zgody na osiedlenie się mnichów na terenie jego diecezji. Do sądu wpłynął wniosek z kurii, aby gospodarstwo rolne przejęło państwo lub przekazało je Kościołowi rzymskokatolickiemu. Uzasadnieniem tego miał być fakt, że duchowni greckokatolicycy zakupili obiekt z zamiarem budowy klasztoru wschodniego, a zgodnie z postanowieniami synodu lwowskiego, nie wolno im było nic kupić na własność bez zgody Kościoła rzymskiego, ponieważ nie posiadali oni osobowości prawnej.

Po przedstawieniu władzom odpowiednich dokumentów okazało się, że monaster erygował biskup białoruski, a nie greckokatolicki, w związku z czym postanowienia synodu nie obowiązują, ponieważ dotyczą one tylko greckokatolików.

Utarczki słowne i prawne miały ciąg dalszy. Ojcowie zostali uznani za osoby niepożądane, w związku z czym wszystkim duchownym zabroniono kontaktowania się z nimi. Zostali również zawieszni w wykonywaniu jakiegokolwiek posługi w Kościele katolickim.

W dniu 19 sierpnia 1988 roku mieszkańcy wsi Ujkowice założyli komitet protestacyjny „aby ratować wioskę przed Ukraińcami, którzy na górze budują”. Nakazano w tym dniu wywiesić na znak protestu polskie flagi z czarną wstążką i hasła wzywające duchownych do odejścia. Protest trwał i przybierał na sile.

Ojcowie zaczęli stopniowo zbliżać się do prawosławia. Wzorce prawdziwego życia klasztornego czerpali z obserwacji mnichów etiopskich, koptyjskich, ormiańskich czy greckich w Ziemi Świętej. Utrzymywali oni stałe kontakty z mniszkami z monasteru św. Marii Magdaleny w Jerozolimie, a z monasteru z Jordanville w USA dostarczano do Ujkowic literaturę, z której ojcowie czerpali wiadomości na temat prawosławia. Ojciec archimandryta German z Płatiny w Kalifornii przysyłał do Ujkowic „Ruskij Połomnik”, który stał się elementarzem życia duchowego i monastycznego dla mnichów. W końcu zwrócili się z prośbą do Świętego Synodu P.A.K.P. o przyjęcie ich i monasteru na łono Cerkwi prawosławnej w Polsce.

Wiosną 1994 roku do Ujkowic przybyła Komisja św. Synodu z Jego Wysoko-preoswjaszczeństwem Sawą, arcybiskupem białostocko-gdańskim i Jego Preoswjaszczeństwem Adamem, biskupem przemysko-nowosądeckim, która podpisała porozumienie w sprawie przystąpienia monasteru w Ujkowicach i jego mieszkańców do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

W dniu 29 czerwca 1994 roku w sanockiej katedrze Trójcy Świętej ojcowie ihumen Nikodem i hieromnich Atanazy oraz bracia z ujkowickiego monasteru zostali uroczystie przyjęci na łono Cerkwi prawosławnej. Uroczystość odbyła się

zgodnie z obowiązującymi kanonami, po wypełnieniu wszystkich warunków i wymogów stawianych przez komisją synodalną. Liturgia sprawowana była przez prawosławnego ordynariusza przemysko-nowosądeckiego w obecności duchowieństwa diecezjalnego i licznych wiernych. W tym też dniu wydane zostały dokumenty erygujące monaster, zgodnie z kanonami Kościoła prawosławnego.

Ta niecodzienna decyzja nie pozostała bez echa. Rozpoczęła się burza pomówień i oskarżeń, m.in. o zdradę polskości i prawdziwego Kościoła katolickiego oraz o moskalofilstwo.

Rys. 1. Monaster w Ujkowicach

Źródło: <http://www.monasterujkowice.pl>.

W dniu 24 maja 1995 roku władyka Adam, prawosławny biskup przemysko-nowosądecki – sprawował pierwszą liturgię w nowym prawosławnym monasterze. Wówczas ojciec ihumen Nikodem został podniesiony do godności archimandryty, a ojciec Atanazy do godności ihumena. Rok później w towarzystwie ważnych osobistości Cerkwi poświęcono sześć dzwonów.

W styczniu 1998 roku dotarła tu stara ikona Watopedzkiej Bogarodzicy, pisa-
na na Górze Atos dla Rosji. Zasłynęła ona specjalną łaską, tj. wypraszaniem potom-

stwa dla rodzin czekających wiele lat na dziecko. Zanotowano już kilkanaście takich przypadków. Nie bez przyczyny ikona watopedzka pochodzi z monasteru zwanego „Krzewem Dziecka”.

W odpowiedzi na list mnichów z Ujkowic do monasteru watopedzkiego, informujący o ikonie i zamiarach budowy nowej świątyni pod wezwaniem Watopedzkiej Ikony Bogarodzicy, mnisi watopedzcy przesłali do Ujkowic kopię ich Ikony Pocieszenia i Dobrej Rady, części dwóch świętych – Agapita i Nikodema Watopedzkich, oraz kamień z Watopedu z prośbą, aby wmurować go w ścianę przyszłego katolikonu na znak duchowej jedności obydwu monasterów (rysunek 2).

Rys. 2. Cudowna Ikona Pocieszenia i Dobrej Rady z Watopedzkiego Monasteru ze Świętej Góry Athos w Ujkowickim Monasterze

Źródło: opracowanie G. Leszczyńska-Fil.

Góra Athos znajduje się w Grecji, na najdalej na wschód wysuniętej odnodze Półwyspu Chalcydyckiego. Znajduje się tam 20 wielkich monasterów, 12 filii i około 800 cel. Funkcjonuje tam słynna republika mnichów, która ma od wieków olbrzymie znaczenie historyczne, religijne, kulturowe, polityczne i prawne. W ciągu wieków region ten odgrywał ogromną rolę w kulturze duchowej chrześcijaństwa, w tym szczególnie prawosławia. Jednym z monasterów jest Vatopedi⁹.

3. Funkcjonowanie i znaczenie monasteru

Obecnie w monasterze w Ujkowicach przebywa 13 mnichów: archimandryta Nikodem (Makara), ihumen Atanazy (Dębowski), hieromnich Antoni (Wiatr), hieromnich Serafin (Telep), mantijny brat Cyprian (Motyczko), mantijny brat Elias (Piotrowicz), mantijny brat Sylwan (Siemieniuk), riasoforny brat Jan (Michalak), riasoforny brat Teofil (Grygoruk), posłusznik Klemens (Kłym), posłusznik Michał (Weremiuk), posłusznik Dymitr (Michalak) i posłusznik Maksym (Dębowski).

W skład klasztoru wchodzi 1 hektar ogrodzonego terenu i ok. 25 ha poza murami (łąki, pastwiska i grunty orne). Na terenie kompleksu znajdują się m.in.: cerkiew, jadalnia, kuchnia, spiżarka, pokoje mnichów, biblioteka, kancelaria, pracownia malarska i warsztat. Mnisi starają się większość codziennych prac wykonywać własnymi siłami: produkują żywność, budują, naprawiają, sprzątają i gotują. W warsztacie klasztornym wykonują m.in.: krzyże ozdobne, kraty, kwietniki, balustrady, a nawet tak skomplikowane rzeczy, jak zdobiące monaster kopuły cerkwi¹⁰.

Na pastwiskach mnisi wypasają krowy i wysiewają wiele gatunków zbóż (w tym rzadki orkisz). Na ich polach rosną też buraki, kukurydza, a w warzywnikach: marchew, pietruszka, kapusta i inne (rysunek 3). W sadzie posadzono: śliwy, grusze, czereśnie i czterdzieści starych odmian jabłoni zaczepionych z wielu bieszczadzkich wsi. Znajduje się tu też pasieka składająca się z kilkudziesięciu uli. W klasztorze zaniechano chowu owiec i kóz, gdyż wzorem starych prawosławnych monasterów mnichów obowiązuje zasada spożywania posiłków bezmięsnych (za wyjątkiem ryb i skorupiaków). W uprawach nie stosuje się nawozów sztucznych, a plony przeznaczone są prawie wyłącznie na własny użytek, rzadziej na wymianę¹¹.

Mnisi zajmują się również działalnością wydawniczą, zarówno własną, jak i przekładami, prowadzą stronę internetową klasztoru z interesującymi tekstami i bogatą galerią fotografii. Niektórzy piszą ikony i rzeźbią.

⁹ A. Naumow, *Święta Góra Athos*, „Peregrinus Cracoviensis” 2000, z. 8, s. 39–54.

¹⁰ G. Leszczyńska-Fil, *Prawosławny monaster św. Cyryla i Metodego w Ujkowicach*, praca dyplomowa licencjacka w archiwum Katedry Geografii Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, Rzeszów 2010, s. 40.

¹¹ Ibidem.

Klasztor nie ma możliwości utrzymywania się z datków od swoich parafian, gdyż w zasadzie ich nie ma. Środki pieniężne zdobywane są m.in. poprzez kolędowanie i zbiórki w czasie odpustów.

Obiekt ten stał się również miejscem pielgrzymkowym. Przybywają do niego pątnicy nawet z zagranicy. W trosce o nich przygotowano pokoje, w których może przenocować 30–40 osób. Według duchownych w każdej niedzielnej mszy uczestniczy ok. 50 wiernych, zarówno okolicznych mieszkańców, jak i gości z odległych stron. Przybywają oni w sobotę, aby wziąć udział we mszy wieczornej (wieczerni) o godz. 18.00. Nocują w klasztorze, aby następnego dnia o 6.30 wziąć udział w utreni, czyli porannej modlitwie zawierającej cały dzień, i w czasach. Po liturgii pielgrzymi wraz z mnichami zasiadają do wspólnego śniadania.

Rys. 3. Mnisi dzielą czas między modlitwę i pracę

Źródło: <http://www.monasterujkowice.pl>.

Do najważniejszych świąt w monasterze należy zaliczyć (data według starego stylu/data według nowego stylu):

- św. św. Cyryla i Metodego (11 maja/24 maja),
- Watope dzkiej Ikony Pocieszenia i Dobrej Rady (21 stycznia/3 lutego),
- przejście na niebiosa św. Metodego (6 kwietnia/19 kwietnia),

– przejście na niebiosa św. Cyryla (14 lutego/27 lutego)¹².

Wiele osób przyjeżdża tu, wierząc w cudowną moc Watopedzkiej Bogurodzicy. Znane są przypadki uzdrowień i pomocy rodzinom bezdzietnym. Jest to co prawda monaster prawosławny, ale prośby o łaski składają również katolicy. Przybywają głównie pątnicy z Polski (z Białegostoku, Bielska Podlaskiego i Hajnówki), ale też z Ukrainy, Słowacji, Czech i USA. Według duchownych, w 1999 roku przybyło tu około 1000 pielgrzymów, nie licząc ok. 400 wiernych biorących udział w dorocznym święcie patronów Cyryla i Metodego. Pielgrzymki przybywają najczęściej autokarami w weekendy.

Podsumowanie

Mieszkający na terenie województwa podkarpackiego prawosławni nie stanowią dużego odsetka ogółu wiernych, ale nie liczba jest tutaj istotna. Wyznanie to jest w naturalny sposób częścią krajobrazu kulturowego regionu, elementem bardzo ważnym, interesującym, cennym i pięknym.

Turyści zainteresowani tym tematem mogą zwiedzić zabytkowe prawosławne cerkwie, oglądnąć ikony w muzeach lub wziąć udział w nabożeństwie w obrządku wschodnim – jest to na pewno niezapomniane przeżycie. Od lat 80. XX w. w bogatej i zróżnicowanej przestrzeni religijnej i turystycznej Podkarpackiego znalazł się też monaster.

Jego początki były trudne; miejscowym mieszkańcom niełatwo było zaakceptować w swym otoczeniu tak nowe dla nich zjawisko. Mnisi byli inni i to było ich podstawową wadą, to prowadziło do konfliktów. Niestety, czasami ci, którzy te spory powinni gasić, sami „dolewali oliwy do ognia”.

Monaster w Ujkowicach nie jest licznie nawiedzany przez pątników. Porównując go do innych starych ośrodków pielgrzymkowych szczycących się bogatymi tradycjami, można powiedzieć, że jest dopiero na początku swej religijnej drogi. Stanowi on na pewno wyjątkowy i oryginalny obiekt, który warto zobaczyć. Żeby go docenić, wcale nie trzeba być prawosławnym, gdyż pewne wartości są uniwersalne.

---

¹² Prawosławny monaster św. Cyryla i Metodego w Ujkowicach, <http://www.monaster-ujkowice.pl>, (3.12. 2010).

THE MONASTERY IN UJKOWICE – AN EASTERN ORTHODOX SANCTUARY IN THE PODKARPACIE REGION

Summary

A very important form of tourism occurring in the Podkarpacie region area is religious tourism (or pilgrimage tourism). For decades, several religious groups have co-existed in this area: the Roman Catholic church, the Greek Catholic church, the Eastern Orthodox church, the Evangelical church and Judaists. There are currently over 40 sanctuaries and other worship centres important for the faithful of various religions, including those of the Orthodox church, in this area.

The monastery in Ujkowice is one of the youngest such objects in Poland, but it is gaining in importance from year to year. Many people come here with faith in the miraculous power of God's Mother (Theotokos) of Vatopedi. Many cases of healings and of help for childless families are known. It is an Eastern Orthodox Monastery, yet also Catholics come here to ask for graces. The pilgrims come mainly from Poland (Białystok, Bielsko Podlaskie and Hajnówka), but also from Ukraine, Slovakia, the Czech Republic and the USA. According to the local priests, in 1999 there came about 1000 pilgrims to the sanctuary, apart from about 400 faithful participating in the annual Cyril and Methodius Day.

Translated by Agnieszka Maria Gernand